

37
В53

ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ

**“ЛЮДИНА: МОВА, КУЛЬТУРА,
ПІЗНАННЯ”**

Том 9

С.Ф. Устименко
 м. Кривий Ріг, Україна

УДК 159.9

ДІАГНОСТИКА КРЕАТИВНИХ ПРОЯВІВ В КОГНІТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В данній статтє раскрывається поняттє креативности та єє критерии, приводятсє результати діагностики креативности при помощи тестов Д.Гилфорда.

The problem of creativeness and its' criteria is revealed. The results of creativeness diagnostics are given by means of D. Gilfords tests.

Аналіз психологічної літератури з проблем креативності переконує в тому, що незважаючи на те, що існує солідна теоретична і методична база дослідження, поняття креативності ще недостатньо розроблено в теоретичному плані. Найчастіше поняття креативності співвідноситься зі здатністю до продуктивних перетворень (Дж.Гілфорд, Е.Торренс, Д.Мак-Міллан та ін.), з інтелектуальною активністю, що виходить за межі того, що вимагається (Д.Б.Богоявленська), з творчою, пошуковою перетворюючою активністю (Г.Девіс, Х.Літтон), з творчою активністю, що є надлишковою по відношенню до стимулу (Л.Б.Єрмолаєва-Томіна), як пошуково-перетворююча активність (В.Н.Козленко), тощо.

Дехто з психологів розводять поняття “продуктивність” і “креативність”, підкреслюючи, що продуктивність характеризує результат творчого процесу, а креативність виступає як його детермінанта (В.Н.Козленко).

По сьогоднішній день не розв'язане остаточно питання про основні детермінанти креативності.

Більшість вітчизняних дослідників пов'язують креативність з принципами мозкової саморегуляції; с особливостями когнітивних процесів (П.К.Анохін, О.М.Бершштейн, Д.Б.Богоявленська, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, В.Н.Козленко). Підкреслюється зв'язок креативності з когнітивними процесами. З креативністю пов'язують такі особливості перцептивної діяльності як здатність до сприйняття незвичності, унікальності властивостей об'єкта, здатність звільнитися від константності сприйняття. Дослідники підкреслюють стійкість і велику напруженість уваги, віддалену асоціативність пам'яті, здатність легко встановлювати широкі асоціативні зв'язки, чутливість до суперечностей, інтуїтивність, бачення тенденції розвитку того чи іншого явища, висока активність мислительної діяльності як характеристики креативного мислення тощо. Одним з питань, що до сих пір є предметом наукових дискусій є питання про критерії креативності.

В розв'язанні цього питання намітилось декілька підходів. Так Дж.Гілфорд в якості критеріїв креативності вважає продуктивність, показники якої є швидкість, гнучкість, оригінальність і точність.

Розглядаючи в якості критеріїв креативності осмисленість, С.Меднік підкреслює, що вона проявляється в чутливості до проблем існуючих знань, в здатності виходити за межі стереотипних асоціацій, умінні працювати з широким семантичним полем. На здатність до створення продуктивних метафор як показника творчого процесу уяви вказують Р.Стернберг, Е.Торренс.

На думку Дж. Гілфорда показниками креативного мислення можна вважати:

- оригінальність, нетривіальність, незвичайність ідей;
- здатність бачити нове використання під новим кутом зору, виявляти його використання в практиці;
- здатність змінювати сприйняття об'єкта, щоб бачити його нові скриті можливості;
- здатність продукувати різноманітні ідеї в невизначених ситуаціях.

Здатність сприймати неупереджено, синтетично, комплексно, звільнятися від фіксованої установки може також слугувати критерієм креативності (Л.Б.Єрмолаєва-Томіна).

В працях Д.Б.Богоявленської інтелектуальна активність на креативному рівні пов'язується зі здатністю створювати нові способи розв'язання задач, перетворювати суттєві елементи задач.

Таким чином, найбільш поширеними критеріями креативності в когнітивній діяльності вважаються швидкість, гнучкість, оригінальність ідей, допитливість, здатність до розробки гіпотез, фантастичність (відірваність від реальності при наявності логічних зв'язків між стимулом і реакцією).

Більшість існуючих тестових методик дослідження креативності спрямовані на діагностику перших трьох параметрів – швидкості, гнучкості і оригінальності.

Стосовно першого критерія слід зауважити, що в дослідженнях він називається по-різному: так, наприклад у Гілфорда це швидкість (кількість висловлених ідей); Богоявленська використовує термін швидкість (кількість ідей, виникаючих в одиницю часу); у Семіченко зустрічається термін “продуктивність” (багатство ідей, асоціацій, варіантів рішення).

Співставлення цих понять показує, що вони використовуються синонімічно і діагностують один параметр – кількість відповідей, висловлених в одиницю часу.

Обмеження часу на виконання завдання стимулює інтелектуальну активність у творчих людей. Залишається нерозв'язаним питання стосовно того, чи можна вважати креативним продукт чи процес, які є результатом тривалого, планомірного пошуку, але по суті своїй є новими, оригінальними. Простий підрахунок відповідей ще не розкриває багатства асоціацій, ідей, тому що серед них можуть бути стандартні, близькі асоціації.

Тому виникає необхідність оцінити змістовну сторону цих висловлювань, для чого, вводиться параметр оригінальності. Але в цьому випадку теж немає чіткості, тому що вона оцінюється як величина зворотна частоті відповідей, тобто оригінальність оцінюється по кількості не співпадаючих відповідей.

Ще С.Торренс підкреслював, що оригінальні і нестандартні відповіді часто не співпадають і тому доводиться розподіляти отримані продукти на стереотипні, креативні і девіантні. Гнучкість характеризується здатністю легко переходити від одного класу явищ, об'єктів до іншого.

Вчителю в педагогічній діяльності часто доводиться розв'язувати нестандартні задачі, оперативно реагувати на обставини, здійснювати педагогічний вплив в умовах згорнутого аналізу ситуації, передбачати можливі наслідки свого впливу.

Все це вимагає від вчителя творчого підходу до своєї діяльності і перетворює педагогічний процес на креативний.

З метою діагностики проявів креативності в когнітивній діяльності майбутніх педагогів проводилось дослідження серед студентів педагогічного університету. Дослідженням було охоплено 150 студентів 2-3 курсів фізико-математичного факультету.

Для діагностики креативних проявів використовувались стандартизовані тестові методики Дж.Гілфорда: інтерпретація малюнку, тест "Використання предметів", тест "Індукція" та "Дедукція", "Тест на словесну продуктивність мислення". Підраховувались такі параметри як продуктивність (кількість відповідей за відведений час), оригінальність (сума величин зворотніх частоті відповідей) і гнучкість (кількість переходів від одного класу явищ до іншого) оскільки саме ці параметри легко піддаються вимірюванню креативних проявів в інтелектуальній діяльності студентів.

Означені методики виявляють, насамперед, особливості мислення (здатність до індукції та дедукції), а також візуальну уяву і здатність до встановлення асоціацій між значною кількістю об'єктів, до актуалізації в пам'яті інформації, образів.

Оригінальність визначалась шляхом співставлення певної відповіді з відповідями інших учасників і якщо відповідь зустрічалась не частіше, ніж в 5-10% досліджених, нараховувався додатковий бал, якщо менше ніж в 2-4 % - нараховувалось 2 бала.

З метою порівняння індивідуальних показників підраховувалась сума всіх отриманих балів і виводилась загальна оцінка креативності для кожного досліджуваного.

В таблиці представлені результати аналізу експериментальних даних по параметру продуктивності:

Методики дослідження	Середн. бал	Мода	Рівні вираженості у %		
			високий	середній	низький
1.Інтерпретація малюнку	19,9	15	24,4	35,4	40,2
2.Використання предметів	14,9	16	5,4	25,8	68,7
3. Індукція	18,0	13,16	14,3	57,1	28,6
4. Дедукція	32,6	31	80,2	18,4	1,4
Загальна продуктивність по виборці	21,3	16	28,7	31,3	40

Якщо порівнювати показники продуктивності по різних тестах, то стає очевидним, що найбільшу продуктивність студенти демонструють при виконанні тесту "Дедукція", що свідчить про значну здатність до дедуктивного мислення, що може бути пов'язане із специфікою факультету; при цьому студенти-математики краще виконують завдання даного тесту ніж студенти-фізики, але різниця між ними не може вважатись суттєвою. По даному тесту середнє значення знаходиться в межах 32,6 б з модою 31. саме при виконанні даного тесту часто зустрічаються частоти після 40 б, чого не спостерігалось при виконанні інших тестів. Сама по собі кількість названих класів об'єктів не дає достатніх підстав для висновку щодо креативних проявів в мислительній діяльності без співставлення з таким показником як гнучкість, яка не може бути признана достатньою, оскільки 50,4 % студентів демонструють низький

рівень гнучкості. Так, наприклад, виконуючи завдання – назвати предмети, які можуть бути круглими – дають відповідь – вишня, яблуко, суніця, кавун, що свідчить про недостатню гнучкість, оскільки називають лише 2 класи об'єктів – ягоди і фрукти.

Хороша продуктивність спостерігається, як видно з таблиці, при виконанні тесту “Інтерпретація малюнку”, що свідчить про здатність виходити за межі безпосередньо даного, існуючих стереотипів, сприймати самостійно і неупереджено, бачити об'єкти в системі більш широких зв'язків, що може вважатись проявами креативності – 22,4 % досліджуваних демонструють високий рівень продуктивності по даному тесту.

Саму низьку продуктивність проявили студенти при виконанні тесту “Використання предметів”, оскільки він представлений самим низьким середнім балом – 14,9. Тільки 5,4 % студентів назвали в 3-х завданнях більше середнього значення і тому внесок його в загальну продуктивність незначний. Значна частина студентів за відведені 3 хвилини на кожен предмет встигали назвати лише 4-5 прикладів їх використання, що характеризує скутість думки, нездатність виходити за межі даного.

Результати підрахунків продуктивності в цілому по виборці свідчать, що приблизно третя частина досліджуваних (28,7%) має високий рівень продуктивності як одного з показників креативності; 31,3% - середній і 40% - низький рівень продуктивності.

Третім показником, що піддавалося аналізу була оригінальність. Середнє значення по параметру оригінальності = 7,5. Цей показник ще нижчий ніж середнє значення по параметру продуктивності. Нижчий за середній показник по цьому параметру демонструють 60% студентів, вищий за середній – 40% студентів. По цьому показнику дуже велика розкиданість балів по виборці – від 8,5 до 45,3 балів.

Прикладами оригінальних відповідей на питання “Що це таке?” (тест Дж. Гілфорда) можна вважати такі : “тунель гіперпереходу для космічного корабля”, – для першого малюнку, “кола пекла”, “колесо вдачі”, “цілунок двох лун” – для другого малюнку; “скомканий простір” – для третього малюнку.

Ці відповіді характеризують здатність до встановлення віддалених оригінальних асоціацій, що властиве креативній особистості.

Ті ж самі малюнки викликають у більшості студентів звичайні асоціації – хвилі, кола, гори, змія, синусоїда тощо.

Прикладом девіантної відповіді (зустрічаються 1 раз по виборці, але не може вважатись оригінальною) на перший малюнок теста Гілфорда (“концентричні кола”) може бути відповідь “червяк”, “клубок”, “змія” тощо. В цих відповідях проявляються близькі асоціації: видно, що студенти знаходяться в полоні звичних значень об'єктів, їх конкретних образів і не можуть вийти за межі даного.

Співставлення отриманих даних по параметру оригінальності за статевою ознакою суттєвих відмінностей не виявило – середнє значення по виборці серед дівчат дорівнює $x=6,9$ б, а юнаків $x=7,6$ б.

Співвіднесення даних по параметру продуктивності і оригінальності свідчить, що між цими параметрами існує зв'язок - студенти, що мають високі бали з оригінальності, демонструють і більшу ніж інші продуктивність.

Але недостатньо підстав для висновку про зворотну залежність: ті, хто дає багато відповідей, не завжди дають оригінальні відповіді.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що лише приблизно третина студентів (близько 30%) в експериментальній ситуації демонструє прояви когнітивної діяльності, які виходячи з обраних параметрів, можна назвати креативними.

Відповіді переважної більшості студентів в умовах дослідження характеризується невисоким рівнем креативності (близько 70%). Отримані результати певною мірою пов'язані з недосконалістю методичних процедур, що не дозволяє робити остаточні висновки, і тому можна говорити про деякі тенденції проявів креативності в когнітивній діяльності майбутніх педагогів – серед підданих експериментальній перевірці критеріїв креативності яскравіше проявляється продуктивність, менше представлена гнучкість і ще менше оригінальність.

Таким чином, проведене дослідження робить актуальними дві основні задачі: по-перше, вдосконалювати методичний апарат діагностики креативності; по-друге, створювати в навчальному процесі творчі ситуації, які б стимулювали креативні прояви в когнітивній діяльності майбутніх педагогів. Творчі ситуації відрізняються від проблемних меншою структурованістю і відсутністю готового рішення.

О.О. Халік

м. Кривий Ріг, Україна

УДК 159.922.7

ТРИВОЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З САМООЦІНКОЮ І РІЗНИМИ ФОРМАМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

В статті виконан теоретико-експериментальний аналіз взаємозв'язку тривожності з самооценкою і різними проявленнями агресивного поведінки в підлітковому віці. Подаються результати гендерного аналізу, який показує відмінності серед учасників з різними рівнями тривожності за показателями самооценки, агресії, ворожості.

The article deals with the analysis of the interrelation between the anxiety and the self-assessment and the different aggressive forms of the behavior in adolescence. There are the results of the gender analysis of the differences among the pupils with the different levels of the anxiety by the self-assessment and the hostility and the aggression.

Питання нівелювання проявів тривожності та агресивності є досить актуальним, оскільки сучасні дослідження в сфері психології, соціології, медицини свідчать про значне зростання кількості дітей шкільного віку, в яких виникають вище зазначені проблеми, які негативно впливають як на формування особистості, результати учбової діяльності, так і сприяють погіршенню міжособистісних стосунків з однолітками, батьками, вчителями. Тому в багатьох психологічних дослідженнях, пов'язаних з вивченням тривожності, вчені намагаються не просто виявити її рівень, а з'ясувати наявність чи відсутність зв'язку та його характеру між тривожністю й різними компонентами в структурі особистості, що дозволить врахувати ці теоретичні дані для складання і впровадження в практику ефективніших корекційних програм.